

IZABELA ŁERACZYK

 <https://orcid.org/0000-0003-4723-8545>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Przekład Aktu Związkowego Szwajcarii z 1291 r., sporządzony w 1941 r. w obozie uniwersyteckim w Grangeneuve (Fryburgu). Edycja źródłowa

Abstract

A Polish Translation of the Swiss Federal Charter of 1291 Prepared in 1941 at the University Camp of Grangeneuve (Fribourg). The Source Edition

As head of the Editorial Committee of the *Pamiętnik Literacko-Naukowy (Science and Literature Memoir)*, a magazine of the university camp in Grangeneuve (later Fribourg), Adam Vetulani conducted correspondence with General Bronisław Prugar-Ketling on the subject of creating a publication marking the 650th anniversary of the establishment of Switzerland. While he was preparing a selection of texts to be published in Polish, he sent a translation of the Swiss Confederation Act of 1291 to his commander. As Vetulani indicated, it was the first translation of that document into the Polish language. Unfortunately, as described in the present text, the publication did not come to pass and, therefore, neither did the translation of the Bundesbrief of 1291. The only copy discovered so far can be found in the collections of the Central Military Archive in Warsaw.

Keywords: Bundesbrief, Federal Charter of 1291, translation, 2nd Rifle Division, Polish soldiers interned in Switzerland, university camps, Adam Vetulani

Słowa kluczowe: Bundesbrief, Akt Związkowy z 1291 r., tłumaczenie, 2. Dywizja Strzelców Pieszych, polscy żołnierze internowani w Szwajcarii, obozy uniwersyteckie, Adam Vetulani

Internowanie w latach 1940–1945 w Szwajcarii żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych stanowi kwestię wielokrotnie poruszaną w opracowaniach historycznych i historyczno-prawnych¹. Jednym z analizowanych w literaturze przedmiotu zagadnień jest organizacja szkolnictwa żołnierzy zarówno na poziomie licealnym², jak i akademickim³. Do internowania polskich żołnierzy doszło w czerwcu 1940 r., a już w listopadzie udało się uruchomić pierwsze zajęcia w tak zwanych obozach uniwersyteckich, zlokalizowanych w Grangeneuve, Winterthurze oraz Sirmachu⁴. Niemal równocześnie polscy profesorem i asystenci rozpoczęli swoją działalność naukową. Dużą w tym zasługą Adama Vetulaniego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, który w Szwajcarii znalazł się jako plutonowy 2. Dywizji⁵. Wśród internowanych żołnierzy znaleźli się również inni pracownicy wydziałów prawa polskich uniwersytetów⁶, dzięki którym możliwe było uruchomienie i prowadzenie studiów prawniczych w obozach w Grangeneuve i w Winterthurze. Na gruntowne analizy wciąż czekają dokumenty dotyczące organizacji i prowadzenia studiów prawniczych dla polskich żołnierzy, jak również same publikacje, które wyszły spod piór internowanych prawników. Są to zarówno skrypty dydaktyczne⁷, jak i prace

¹ Zagadnienia dotyczące podstawy prawnej internowania omówił Matyja, *Internowanie polskiej 2. Dywizji Strzelców Pieszych*; Matyja, *Niespełnione nadzieje*. Na temat zagadnień dotyczących współpracy Polaków z rządem Szwajcarii zob. chociażby Duber, „Problem internowania”.

² Drobny, *Karabin i książka*; Rakowski, *Z piórem w mundurze*.

³ Drobny, *Walka bez oręża*; Zaniewska, „Szkolnictwo polskie w Szwajcarii”. Dalsza literatura została przywołana w Biliński, *Adam Vetulani*, 123, gdzie autor wskazuje, że jest ona „bardzo obfita, ale jednostronna, pobieżna i powielająca wcześniejsze ustalenia Vetulaniego i Drobnoego, z rzadka odwołująca się do zasobów CAW i nieuwzględniająca zbiorów ANN [akt poselstwa RP w Bernie], IPMS ani AN PAN i PAU Kr [...]” (przyp. 68).

⁴ Na terenie Szwajcarii zorganizowano kilkadziesiąt obozów dla internowanych Polaków, których administrowanie podzielono według siedmiu okręgów geograficznych. W skład obozów z okręgu nr 8 wchodziły obozy uniwersyteckie, jak i oboz gimnazjalny w Wetlikonie. Oprócz tego funkcjonowały jeszcze obozy specjalne, m.in. karne czy szpitalne. Żejmo, „Druha Dywizja Strzelców Pieszych”, 144.

⁵ Adam Vetulani w pierwszych tygodniach wojny został internowany w Rumunii, a w kwietniu 1940 r. przedostał się do Francji. Od początku wojennej tułaczki angażował się w działalność publiczną na rzecz edukacji Polaków. Szerzej w książce wspomnieniowej: Vetulani, *Poza płomieniami wojny*. Zob. też Biliński, *Adam Vetulani*, 109–18.

⁶ Obok Vetulaniego, w obozie uniwersyteckim w Grangeneuve, a od 1941 r. we Fryburgu, wykładał również Antoni Deryng, uchodzący cywilny, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Jednym z asystentów polskich był również Jan Świda, doktor nauk prawnych, przedwojenny starszy asystent prof. Karola Lutostańskiego na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Karierę naukową w obozie kontynuował Aleksander Meleń-Korczyński, asystent Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Natomiast Jerzy Gawenda, magister prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, uzyskał w 1945 r. doktorat we Fryburgu, a od 1949 r. pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawa w Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie w Londynie. Ponadto pracy w obozie uniwersyteckim poświęcili się również dr Tadeusz Stark, wicekonsul Ambasady RP w Bernie, czy Waclaw Petsch, późniejszy doktor nauk prawnych PAN.

⁷ W ramach wsparcia procesu dydaktycznego polska kadra akademicka przygotowała dla studiujących we Fryburgu internowanych żołnierzy 66 skryptów. Publikowano je pod nazwą *Skrypty wykładów uniwersyteckich w Grangeneuve*, a następnie *Skrypty wykładów uniwersyteckich Fribourg – La Chasotte*. Część z nich stanowiła tłumaczenie na język polski wykładów szwajcarskich profesorów, część dotyczyła materii wykładanej w ramach polskich przedmiotów. Nie wszystkie skrypty trafiły po wojnie do Polski. Leraczyk, „Polish Auxiliary Forces”, 143–6. Warto wskazać, że pierwsze skrypty, jakie przygotowywano dla studiujących prawo żołnierzy, to prace Vetulaniego. W spisie skryptów jako pierwszy widnieje zeszyt pt. *Historia źródeł prawa kanonicznego*, wydany prawdopodobnie na przełomie 1940 i 1941 r. jako pierwszy zeszyt z serii *Wykładów*. Trzecim z serii miał być skrypt *Zarys kanonicznego prawa małżeńskiego* Vetulaniego. Ma-

naukowe. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie losów przekładu na język polski Aktu Konfederacji Szwajcarskiej z 1291 r., do którego publikacji w drugim numerze *Pamiętnika Literacko-Naukowego* ostatecznie nie doszło.

Prace nad *Pamiętnikiem Literacko-Naukowym*

W spuściznie Adama Vetulaniego znajduje się kopia listu do generała Bronisława Prugara-Ketlinga datowanego na 1 czerwca 1941 r.⁸, w którym nadawca informuje do wódcę, że podjął kroki w sprawie wydania specjalnego, drugiego numeru *Pamiętnika Literacko-Naukowego*⁹, mającego stanowić hołd dla Szwajcarów z okazji sześćsetpięćdziesięciolecia istnienia ich państwa¹⁰. Vetulani wskazywał, że uzyskał już zgodę podpułkownika Maxa Zellera na publikację numeru w polskiej wersji językowej, jak również na wydanie zeszytu w tłumaczeniu na francuski i niemiecki¹¹.

Do wydania drugiego numeru szykowano się co najmniej od kwietnia 1941 r.¹² 23 maja, podczas zebrania komitetu redakcyjnego, czuwającego nad właściwą realizacją prac, uchwalono tematykę publikacji, a także zanotowano wstępne zgłoszenia tekstów, wśród których znalazły się propozycje artykułów o charakterze naukowym, kantaty, jak również okolicznościowych wierszy¹³. W notatce z majowego zebrania komitetu nie było jednak jeszcze informacji o przygotowywanym przekładzie Bundesbriefu. Kolejnym dokumentem mówiącym o planach wydawniczych komitetu jest szkic przedstawiający kalkulację kosztów i spis treści, rozpisane dla trzech wersji językowych. Obok skrótowo zapisanych tytułów tekstów znajdują się, po lewej stronie, znaki „x”, po prawej zaś liczby będące szacunkiem stron maszynopisu. Każda kolumna zwieńczona jest podliczeniem liczby stron, po czym zanotowany jest również postęp prac – „zrobione”, jako zapewne napisane w formie brudnopisu, a także „na matrycach”, co stanowi już przygotowanie tekstu do odbitek. Przygotowana na potrzeby komitetu redakcyjnego kalkulacja nie jest datowana. W kolumnie dotyczącej wersji polskiej jako drugie wymienione jest tłumaczenie aktu z 1291 r.¹⁴

lec, *Bibliografia prac Adama Vetulaniego*, 208, wspominał natomiast o zeszytach nr 13 i 18, a więc *Historii ustroju Polski w zarysie*, I.-1: *Epoka piastowska*, oraz I.-2: *Ustrój społeczny Polski Piastowskiej*.

⁸ AN PAN i PAU, sygn. K-58, spuścizna AV, t. 140, pismo z dnia 1 czerwca 1941 r., 1.

⁹ Biliński, *Adam Vetulani*, 145–6.

¹⁰ 1 sierpnia, jako rocznica sporządzenia aktu z 1291 r., jest w Szwajcarii świętem państwowym.

¹¹ Pierwszy numer *Pamiętnika* wydany został jedynie w języku polskim. Zdaniem Vetulaniego tłumaczenie na pozostałe języki i poddanie treści cenzurze pozwoliłoby wydawać kolejne numery jedynie po polsku i umożliwiłoby uniknięcie cenzury. AN PAN i PAU, sygn. K-58, spuścizna AV, t. 140, pismo z dnia 1 czerwca 1941 r., 1.

¹² *Ibid.*

¹³ AN PAN i PAU, sygn. K-58, spuścizna AV, t. 144, dokument z dnia 23 maja 1941 r., 1. Notatki z posiedzeń sporządzane były w skórzanym skoroszycie z wyjmowanymi kartkami, czarnym atramentem. Pomiędzy notatkami dotyczącymi spraw redakcyjnych są zapiski ze spotkań polskich asystentów. Charakter pisma wskazuje, że właścicielem zeszytu był Vetulani.

¹⁴ *Ibid.*, dokument niedatowany, 1. U dołu strony znajdują się informacje dotyczące kosztów wydania publikacji, zarówno matryc i odbitek, jak i „pisania”, co oznacza, że zakładano przekazać autorom tekstów niewielkie honoraria.

W liście z 20 czerwca 1941 r., adresowanym do generała, Vetulani powtórzył, że wydanie drugiego numeru *Pamiętnika Literacko-Naukowego* planowane jest w kilku wersjach językowych, których zawartość miała się od siebie nieznacznie różnić. O przygotowywanej rodzimej wersji językowej nadawca pisał:

Tekst polski będzie miał zamiast artykułu u podstaw związku szwajcarskiego inny artykuł o powstaniu Szwajcarii, bardziej do naszych zainteresowań dostosowany; tłumaczenie na polskie Bundesbriefu z r. 1291; artykuł o ustroju Szwajcarii i reszta jak w tekście niem.-franc. poza artykułem o stosunkach historycznych polsko-szwajc. i *Das wahre Polen*¹⁵.

Pierwszy raz w korespondencji Vetulaniego pojawia się wzmianka o przygotowanym na język polski przekładzie. Do wspomnianego listu dołączono projekt artykułu *A la base de la Confédération suisse*¹⁶, tłumaczenie Aktu Związkowego¹⁷, a także tekst *Dawne dzieje – nowe dzieje*¹⁸. Następnego dnia Vetulani przesłał do generała Prugara-Ketlinga kolejny list, w którym wyjaśniał: „Jeszcze w ostatniej chwili zdołałem przepisać artykuł *Das wahre Polen*, który przesyłam Panu Generałowi do łaskawej oceny”¹⁹. Niestety w zbiorach CAW nie zachowała się kopia tego tekstu. 26 czerwca 1941 r. dowódca wysłał odpowiedź, w której stwierdzał, że jego zdaniem artykuł nie nadaje się do proponowanego zbioru. Pisząc o tekście, wytykał „poważne nieścisłości historyczne”, krytykował układ i tendencję artykułu, jak również wskazywał, że przytoczone poglądy nie są w „naszym interesie”. Na koniec skrytykował tłumaczenie na język niemiecki²⁰. Trudno odnieść się do tych zarzutów, nie znając treści publikacji. Z korespondencji Vetulaniego z dowódcą wynika niezbitnie, że ta mocno krytyczna, aczkolwiek zbudowana na ogólnikach recenzja nie zatrzymała planów publikacyjnych. 26 lipca 1941 r. Vetulani, przy okazji referowania spraw obozów licealnych i uniwersyteckich, pisał do generała: „władze szwajcarskie odroczyły *ad calendas grecas* publikację materiałów. Mam wątpliwości, czy cenzura przepuści te artykuły”²¹. W odpowiedzi z 5 sierpnia 1941 r. generał Prugar-Ketling zaznaczał: „interesowałoby mnie również bardzo ujęcie artykułu *Das wahre Polen* w tej formie, jak on obecnie wygląda w obróbce”²².

We wspomnieniach *Poza płomieniami wojny* Vetulani przyznawał, że przygotowując publikację, nie zachował właściwej drogi służbowej i zamiast zwrócić się z prośbą do polskiego dowództwa, najpierw uzyskał zgodę podpułkownika Zellera²³. Wskazywał również, że plany wydania publikacji nie doszły do skutku ze względu na władze szwajcarskie: „Wkrótce po napaści Niemiec hitlerowskich na Związek Radziecki szwajcarski

¹⁵ CAW, sygn. II.50, 2DSP, t. 1814, karta nr 29, pismo z dnia 20 czerwca 1941 r., 2. Pisownia oryginalna.

¹⁶ *Ibid.*, karty nr 31–39, brak informacji o autorze tekstu.

¹⁷ *Ibid.*, karty nr 40–41.

¹⁸ *Ibid.*, karty nr 42–48. Tekst ten jest wspomnieniem niejakiego plut. pchor. Władysława Zalewskiego z pierwszych chwil internowania. Wspomnienia są pisane w trzeciej osobie, brakuje informacji o autorze.

¹⁹ *Ibid.*, karta nr 97. Pisownia oryginalna.

²⁰ *Ibid.*, karta nr 96.

²¹ *Ibid.*, karta nr 218.

²² CAW, sygn. II.50, 2 DSP, t. 503, karta nr 215, 2.

²³ Na podstawie rozkazu dziennego płk. dywizji Johanna von Muralta ppłk Zeller został wyznaczony jako przedstawiciel Komisariatu ds. Internowania i sprawował nadzór nad sprawami naukowymi i wojskowymi ze strony szwajcarskiej. AN PAN i PAU, sygn. K-58, spuścizna AV, t. 140, Tagesbefehl z 28 października 1940 r., 1–2, a także tłumaczenie na język polski. Na temat roli ppłk. Zellera w organizacji nauki zob. Drobny, *Walka bez oręża*, 21–4.

komendant naszego obozu, porucznik Hürlimann, oświadczył mi, że publikacja [...], na skutek decyzji władz wyższych nie może się ukazać”²⁴. W podobnym tonie Vetulani pisał do generała w liście z 12 lipca 1941 r.:

po. [por. – przyp. IL] Hürlimann zawiadomił mnie, że [szwajcarskie – przyp. IL] władze internowania uznały, że publikacja poświęcona przez obóz La Chassotte 650 letniej rocznicy Szwajcarii nie może się ukazać na dzień 1 sierpnia. Termin jej ukazania nie został bliżej sprecyzowany, ale ponieważ w początku sierpnia obóz nasz jedzie na okres dwu miesięcy na prace rolne, zatem ukazanie się pracy, w którą włożyliśmy wiele wysiłku będzie odroczone na późną jesień²⁵.

Ostatecznie drugi numer *Pamiętnika Literacko-Naukowego* ukazał się w lipcu 1941 r., chociaż o innej, niż planował to Vetulani, treści²⁶. Był to również ostatni numer, w którego przygotowaniu brał on udział.

Wartość badawcza przekładu

Warto podkreślić, że omawiany przekład jest, jak wskazał Vetulani w liście z 22 czerwca²⁷, pierwszym tłumaczeniem na język polski Aktu Związkowego Szwajcarii z 1291 r. Stanowi uzupełnienie polskiego dyskursu naukowego dotyczącego kształtowania się państwowości Szwajcarii. Najprawdopodobniej jest to tłumaczenie wprost z języka łacińskiego²⁸. Mimo że od jego powstania minęło ponad 80 lat, wymaga jedynie uwspółcześnienia niektórych pojęć, ale i bez tego jest to przekład w pełni zrozumiały dla czytelnika. Ponadto stanowi on cenny wkład w badania nad pracą naukową Polaków przebywających w Szwajcarii w okresie II wojny światowej.

Najbardziej palącą kwestią w odniesieniu do przekładu jest ustalenie jego autora. Ani w korespondencji dotyczącej powstającej publikacji, ani na samym tekście nie umieszczono nazwiska twórcy. Na maszynopisie dopisano ręcznie inicjały, których odczytanie również nie jest jednoznaczne. Na początku przekładu można je odczytać jako „Z, - V”, przy czym środkowe znaki przypominają średnik, ewentualnie łącznik i przecinek, a ostatnia litera równie dobrze mogłaby zostać odczytana jako „K”. Na dole drugiej stro-

²⁴ Vetulani, *Poza płomieniami wojny*, 305–6.

²⁵ AN PAN i PAU, sygn. K-58, spuścizna AV, t. 140, kopia listu z dnia 12 lipca 1941 r., 1. Pisownia oryginalna.

²⁶ Vetulani, *Poza płomieniami wojny*, 306; Biliński, *Adam Vetulani*, 145–6.

²⁷ AN PAN i PAU, sygn. K-58, spuścizna AV, t. 140, pismo z dnia 1 czerwca 1941 r., 1. Niezidentyfikowany „Wielce Szanowny i Kochany Pan Profesor” jest adresatem listu, jednakże można wywnioskować, że chodzi o Stanisława Kota. Podobnie zatytułowanych jest kilka innych listów w zbiorach Archiwum PAN i PAU, a na tym datowanym na 29 maja 1945 r. znajduje się w lewym górnym rogu odręczny dopisek „Kot”. *Ibid.*, pismo z dnia 29 maja 1945 r., 1.

²⁸ Branecki, „Powstanie i rozwój Konfederacji Szwajcarskiej”, 90, przytaczając postanowienia paktu, tłumaczy go z języka niemieckiego. Tłumaczenie Braneckiego różni się od przekładu z czasów wojny przede wszystkim użyciem precyzyjnych, prawniczych terminów, jak również zastosowaniem współczesnych zasad pisowni języka polskiego. Przekład z 1941 r. w lepszym stopniu odzwierciedla łacińską składnię zdań. Ponadto w przekładzie Braneckiego każdy z akapitów rozpoczyna się jednozdaniowym komentarzem wskazującym zawartość postanowień paktu. Dogłębne porównanie obu przekładów powinno jednak stanowić odrębne opracowanie.

ny pierwszy inicjał można odczytać jako „Z”. W notatkach ze spotkania komitetu redakcyjnego, w kolumnie dotyczącej polskiej wersji publikacji, użyto pierwszych słów tytułów przygotowywanych tekstów (pisane skrótami, np. „Kantata J.B. 1 / z muzyką 1”), chociaż w wypadku przekładu zapisano jedynie „X Tłumaczenie aktu z r. 1291 3”. Cyfry na końcu wersów oznaczają liczbę stron maszynopisów.

W poszukiwaniu tożsamości autora można sięgnąć po spisy osobowe studentów czy kadry internowanych w obozie we Fryburgu, jak również sprawozdania z działalności obozu, znajdujące się zarówno w zbiorach CAW, jak i Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Przydatne mogłyby być również indeksy osobowe zarówno wspomnień Vetulaniego²⁹, jak i Aleksandra Bluma³⁰ czy publikacji o organizacji nauki dla internowanych w Szwajcarii autorstwa Władysława Drobnoego³¹. Niestety typowanie „podejrzanego” na takiej podstawie jest obarczone sporym ryzykiem błędu i nie ma w sobie krzty naukowości³².

Możliwe, że dalsze kwerendy pozwolą w przyszłości odpowiedzieć na pytanie, kto jest autorem przekładu. Fakt, że jest to tłumaczenie z języka łacińskiego dokumentu z XIII w., sprawia, że chciałoby się przypisać jego autorstwo Vetulanemu, który posiadał odpowiedni warsztat i doświadczenie w tłumaczeniu średniowiecznych łacińskich źródeł. Jest jednak wiele argumentów, które obalają taką tezę. Dokumenty włączone do spuścizny Vetulaniego, jak również te zdeponowane w CAW dużo ujawniają na temat warsztatu jego pracy w czasie internowania w Szwajcarii. Jak każdy, również krakowski uczony miał swoje nawyki, które widoczne są po prześledzeniu zarówno oficjalnych dokumentów, jak i prywatnej korespondencji. Chociażby skrót „WIBBP”, który, jak pisał Stanisław Grodziski: „Rękopisy i maszynopisy Jego prac nosiły zawsze w prawym górnym rogu pierwszej strony skrót: WIBBP. Tylko najbliżsi współpracownicy wiedzieli, iż oznacza to: *W imię Boże, Bóg pomoże*”³³. Faktycznie, również w okresie fryburskim działalności Vetulaniego można napotkać ten skrót. W odniesieniu do przygotowywanej publikacji z okazji sześćsetpięćdziesięciolecia Szwajcarii znajduje się on na tekście *A la base de la Confédération suisse*, niepodpisany z imienia i nazwiska. Na kartce z przekładem nie ma takiego dopisku. Przeciwno hipotezie o autorstwie Vetulaniego przemawiają również aspekty techniczne maszynopisu. Jego pisma odznaczają się pewną pedanterią, starannością. Na tekst bez znaków diakrytycznych nanosił maszynowo przecinki, apostrofy, pauzy, co jest widoczne ze względu na wybarwienie tuszu taśmy – tak zrobił chociażby w omawianym liście z 20 czerwca 1941 r., zrobił tak również na maszynopisie *A la base de la Confédération suisse*. Ponownie, nie ma tego na kartce z przekładem. Ostatnią poszlaką jest sposób nanoszenia poprawek ręcznych na maszynopis. Vetulani zazwyczaj używał czarnego atramentu do pióra – większość notatek, podpisów, dopisków sporządzonych przez niego jest w tym kolorze. Poprawki naniesione na list do

²⁹ Vetulani, *Poza płomieniami wojny*, 339–46.

³⁰ Blum, *O broń i orły narodowe*, 230–43.

³¹ Drobny, *Walka bez oręża*, 344–50.

³² Przyjmując, że inicjały autora to „Z” i „K”, można by się zastanowić, czy nie był to przebywający we Fryburgu Zdzisław Kryzan, absolwent prawa na Uniwersytecie w Poznaniu, w obozie uniwersyteckim pracujący jako asystent. AN PAN i PAU, sygn. K-58, spuścizna AV, t. 144, notatki z posiedzenia asystentów z dnia 22 maja 1941 r.; Vetulani, *Poza płomieniami wojny*, 117. Jego nazwisko nie pojawia się jednak w dokumentach komitetu redakcyjnego *Pamiętnika*.

³³ Grodziski, *Przedmowa*, 8.

generała, artykuł autorstwa Vetulaniego i przekład są wprawdzie w kolorze granatowym, jednak różni je grubość użytej stalówki. Dopisek zarówno na stronie drugiej listu, jak i liczne poprawki artykułu *A la base de la Confédération suisse* są pisane wąską, cienką stalówką. Przekład również nosi zmiany nanoszone ręcznie, ale ze względu na użycie grubszej stalówki są one trudniejsze do odczytania, a litery się zlewają. Z pewnym rozczarowaniem należy więc stwierdzić, że nie ma przesłanek do przypisania tej pracy Vetulaniemu, a autor przekładu pozostaje anonimowy.

Na koniec warto dodać, że część tekstów z czasów II wojny światowej Vetulani podpisywał pseudonimami – Adam Brzoza czy Adam Sanocki³⁴, jednak w korespondencji dotyczącej zagadnień związanych z organizacją i działaniem uniwersyteckich czy licealnych obozów podpisywał się imieniem i nazwiskiem. Nie istniał więc powód, dla którego miałby inaczej uczynić z przekładem średniowiecznego źródła załączonym do korespondencji z generałem Prugarem-Ketlingiem.

Źródło

Tłumaczenie Aktu Konfederacji Szwajcarskiej sporządzone zostało w formie maszynopisu. Jedyna znaleziona do tej pory kopia tłumaczenia znajduje się w zbiorach CAW i stanowi załącznik do listu Vetulaniego do generała Prugara-Ketlinga z 20 czerwca 1941 r.³⁵ Maszynopis jest lekko pożółkły, o nieco przybrudzonych krawędziach. W lewym górnym rogu znajduje się odgniecenie od metalowego spinacza, łączącego wcześniej list do generała wraz z innymi załącznikami. Atrament nie jest wyblakły. Na pierwszej stronie, tuż pod tytułem tłumaczonego dokumentu, a nad właściwym tekstem przekładu, znajduje się ręczny dopisek wskazujący inicjały autora tłumaczenia, nieczytelny. Na drugiej stronie, pod przekładem, umieszczono inicjały „Ž. -V [K? – przyp. IL]”.

Zasady wydania przekładu

Tekst przekładu został przepisany i skolacjonowany z maszynopisem. Przygotowując tekst do edycji, zdecydowano się zastosować następujące reguły. Maszyna, na której sporządzono przekład, nie miała polskich znaków diakrytycznych³⁶. Wyłączając jednost-

³⁴ Vetulani, *Bibliographie des études scientifiques publiées*, 11–2. Co ciekawe, pseudonimami podpisywał Vetulani swoje podręczniki dla uczniów szkół powszechnych, zorganizowanych dla internowanych żołnierzy, a mogło mieć to związek z jego statusem „zaginionego” w rodzimym Krakowie. Vetulani, „We wspomnieniach syna”, 75.

³⁵ Możliwe, że pozostałe kopie, o ile w ogóle się zachowały, znajdują się w dokumentach pozostawionych po osobach zaangażowanych w tworzenie *Pamiętnika*. Autorowi niniejszego tekstu nie udało się odnaleźć innej kopii przekładu.

³⁶ W liście, do którego załącznik stanowił omawiany tekst, znaki diakrytyczne zostały uzupełnione za pomocą znaków interpunkcyjnych, takich jak przecinek, apostrof i pauza. Wyraźnie odznaczają się od liter z uwagi na inne nasycenie tuszu. Por. CAW, sygn. II.50, t. 1814, karta nr 29, 1.

kowe poprawki, sporządzone ręcznie, większość słów nie została skorygowana przez autora. W edycji źródła zdecydowano o ich uzupełnieniu. Poprawiono również oczywiste literówki i brakujące litery. Nawias w postaci // pozostawiono w niezmienionej formie, ponieważ w intencji autora maszynopisu miał on najczęściej wskazywać alternatywną wersję przekładu. W treści przekładu dokonywano korekty w interlinii. Poprawki te były nanoszone w różny sposób. Niektóre z nich nanoszono maszynowo, przykładowo poprzez przekreślenia z użyciem litery „x”. Są również nieliczne przeróbki polegające na użyciu właściwej litery. Pozostałe, liczniejsze, naniesiono już po sporządzeniu maszynopisu, za pomocą granatowego atramentu. Obok poprawek odnoszących się do zasad interpunkcyjnych znajdują się liczne poprawki o charakterze merytorycznym, zmieniające sposób tłumaczenia fraz użytych w dokumencie. W edycji nie dopisano znaków przestankowych. Nie uwspółcześiono zasad ortograficznych. Odnotowano większość poprawek naniesionych ręcznie, z wyjątkiem tych zmieniających zapis z małej na wielką literę. Część słów dopisanych ręcznie była czytelna dopiero po zeskanowaniu i powiększeniu dokumentu. W przypadkach, w których zabieg ten nie przyniósł pożądanego efektu, wstawiono wyjaśnienie w kwadratowym nawiasie.

[s. 1] Akt^a Związkowy^b Kantonów Uri, Schwytz i Unterwaldon^c z początku sierpnia 1291^d

Tłumaczył Z.-v [K.? – przyp. IL]^e

W imię Pana. Amen. Godności wymaga / Godziwym jest i odpowiada pożytkowi publicznemu^f, gdy umowy co do^g bezpieczeństwa i pokoju są w odpowiedni sposób umacniane. Wszyscy przeto niech wiedzą, że mieszkańcy doliny Uri, że gromada doliny Schwytz i ogół górali Nidwaldu, w oczekiwaniu złych czasów^h by siebie i swego moc lepiej bronić i w odpowiednim stanie lepiej je zachować, uczciwie przyrzekli że wzajemnie spierać się będą pomocą, radą i życzliwością, ciałem i mieniem, w granicach dolin i poza nimi, ze wszystkich swoich sił i z całej swej mocy, przeciw tym wszystkim i każdemu z osobna, którzyby im lub komukolwiek z nich jakikolwiek zadał gwałt, uciążliwość lub krzywdę, zło jakieś na ich ciele i mieniu wyrządzając.

Przeto we wszystkich okolicznościach, gdy tego okaże się potrzeba każda gromada przyrzekła drugiej śpieszyć z pomocą, w miarę potrzeby na własny koszt i dać czoło napadowi złych ludzi i pomścić zadane krzywdy. A że te zobowiązania winny być bez podrywki zachowane, złożyli osobisty przysięgę, odnawiając niniejszym dawny umocniony przysięgą kształt związku. Z tym jednakże że każdy człowiek stosownie do swego społecznegoⁱ położenia winien jest należycie panu swemu podlegać i służyć.

Nadto po wspólnej naradzie i za jednomyślną zgodą przyrzekliśmy, postanowiliśmy i zarządziliśmy że nigdy nie przyjmujemy i nigdy nie uznamy w wymienionych dolinach za sędziego tego ktoby ten urząd nabył w jakikolwiek sposób za [odpłatą] jakąś lub pieniądze, ani tego któryby nie był naszym ziomkiem lub współrodakiem.

Jeśli zaś powstałaby między niektórymi współzwiązkowcami niezgoda, roztropniejsi ze związkowców winni przystąpić do ugodzenia sporu między stronami, tak jak im się to wyda za stosowne, jeśliby która ze stron postanowienie [t]o odrzuciła, winni przeciw niej wystąpić inni związkowcy.

[s. 2] Przede wszystkim jednak zostało między nimi postanowione, iż ten który kogoś podstępnie i bez winy zabije, jeśli zostanie schwycony, życie utraci^j jak tego wymaga jego haniebna wina, chyba że w tym złym uczynku zdoła wykazać swą niewinność, a jeśliby atoli zbiegł nigdy nie może powrócić. Ukrywający i broniący wspomnianego złoczyńcę mają być z dolin usunięci dopóki przez związkowców nie zostaną roztropnie przywołani.

Jeśli zaś kto kogokolwiek ze związkowców, dniem lub w nocnej ciszy podstępnie przez podpalenie^k zniszczył, nigdy nie ma być uważany za rodaka, a jeśli ktoś tego złoczyńcę popiera i broni w granicach dolin, ma dać zadośćuczynienie poszkodowanemu, dalej jeśli ktoś ze związkowców innego z mienia złupił lub w jakikolwiek inny sposób szkodę /mu/ wyrządził, jeśli mienie szkodnika może być w granicach dolin znalezione, winno być zachowane celem zgodnego ze sprawiedliwością^l zadośćuczynienia poszkodowanym.

Ponadto nie wolno drugiemu zabierać zastawu, chyba że oczywiście jest dłużnikiem lub poręczycielem i to może mieć miejsce tylko za osobną^m zgodą swego sędziego.

Prócz tego każdy winien być posłusznym swemu sędziemu, a jeśli by tego była potrzeba ma wskazać sędziego w dolinie pod którym ma właściwie prawo zadośćuczynić.

A jeśli by ktoś zbuntował^a się przeciw wyrokowi i z powodu jego uporu któryś ze związkowców doznał szkody, wspomnianego upornego wszyscy współprzysiężnicy są zobowiązani przymusić aby dał zadośćuczynienie.

Jeśli by zaś powstała między związkowcami wraźda lub niezgoda, a jeśli jedna ze stron spór wiodących nie dbała^b o to by poddać się sądowi lub przyjąć zadośćuczynienie, związkowcy są zobowiązani bronić^c drugą stronę.

Oby powyż spisane uchwały roztropnie ustanowione dla ogólnego pożytku, trwały za wolą Boską, na wieki. Dla stwierdzenia tego faktu niniejszego dokument spisany na żądanie wspomnianych został umocniony przywieszeniem pieczęci wspomnianych gromad^d i dolin. Działo się do w roku Pańskim 1291/Słownie^e MCCLXXXX [słowo nieczytelne] w początku miesiąca sierpnia.

Ž.-V. [K.? – przyp. IL]^f

^a W oryginale nad tytułem dopisane ręcznie słowa: Godność wymaga i pożytek publiczny (słowo nieczytelne).

^b W oryginale pomiędzy Związkowy a Kantonow skreślone ręcznie słowa: Trzech Gorskich.

^c W oryginale słowo Unterwaldon uzupełniono ręcznie o litery: on.

^d W oryginale data poprawiona ręcznie, naniesiona na maszynowych cyfrach.

^e W oryginale dopisane w interlinii, pomiędzy tytułem dokumentu a jego treścią.

^f W oryginale dopisane po słowie: Godność; skreślone słowa: daje się zadośćuczynienie. Nad linią dopisane ręcznie słowa: wymaga oraz Godziwym jest i odpowiada. Poprawiona ręcznie odmiana słów: pożytkowi publicznemu. Po słowie: publicznemu skreślone słowo: zapewnia.

^g W oryginale dopisane ręcznie słowa: co do. Zaznaczone pisaną linią miejsce wstawienia.

^h W oryginale przekreślenie ręcznie słów: /w nadchodzących złych czasach/.

ⁱ W oryginale ręcznie przekreślenie słowa: osobistego. W interlinii dopisane: społecznego.

^j W oryginale ręczne przekreślenie słów: ma utracić oraz nawiasu przed słowem: utraci i po nim.

^k W oryginale ręczne przekreślenie słów: pożoga oraz nawiasu przed frazą: przez podpalenie i po niej.

^l W oryginale ręczne przekreślenie słów: celem, zgodnie ze sprawiedliwością; dodanie i przekreślenie ręcznie: aby dać zgodne. Ostatecznie dodane ręcznie: celem, zgodnie ze sprawiedliwością.

^m W oryginale pomiędzy osobna a zgoda skreślenie: /specjalna/.

ⁿ W oryginale po słowie: zbuntował dopisanie ręcznie: się.

^o W oryginale przed słowem: jeśli by dopisanie ręcznie: a.

^p W oryginale po słowie: nie skreślenie frazy: troszczyła się o/nie była skłonna/. Dopisanie ręcznie: dbali o to by.

^q W oryginale pomiędzy bronic a druga skreślenie słowa; jego odczytanie jest niemożliwe z uwagi na nanoszone na nim maszynowe poprawki i atramentową linię.

^r W oryginale pomiędzy wspomnianych a gromad skreślenie słowa: tych.

^s W oryginale pod słowami: Pańskim 1291/Słownie dopisanie ręcznie: MCCLXXXX oraz nieczytelne słowo. Dopisana liczbą rzymską data jest błędna.

^t W oryginale w prawym dolnym rogu dopisanie ręcznie inicjałów Ž i r lub V wraz ze znakami przestankowymi.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie [AN PAN i PAU]

sygn. K-58, Spuścizna Adama Vetulaniego, teczka 140, 144 [spuścizna AV, t. 140, 144].

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie [CAW]

sygn. II.50, Akta 2. Dywizji Strzelców Pieszych w Szwajcarii, teczka 503, 1814 [2DSP, t. 503, 1814].

Źródła drukowane

Blum, Aleksander. *O broń i orły narodowe... Z Wilna przez Francję i Szwajcarię do Włoch*. Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, 1997.

Rakowski, Janusz. *Z piórem w mundurze. Francja – Szwajcaria 1940–1946*. Paryż: Księgarnia Polska, 1985.

Vetulani, Adam. *Poza płomieniami wojny. Internowani w Szwajcarii 1940–1945*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1976.

Opracowania

Biliński, Piotr. *Adam Vetulani (1901–1976). Historyk prawa polskiego i kanonicznego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2023.

Brancki, Tadeusz. „Powstanie i rozwój Konfederacji Szwajcarskiej w latach 1291–1515”. *Studia Iuridica Lublinensia* 19 (2013): 83–99.

Drobny, Władysław. *Karabin i książka. Polskie Liceum w Szwajcarii 1940–1944*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973.

Drobny, Władysław. *Walka bez oręża. Polskie obozy uniwersyteckie dla internowanych w Szwajcarii w latach 1940–1946*. Warszawa–Poznań: Polskie Wydawnictwo Naukowe, 1985.

Duber, Paweł. „Problem internowania 2. Dywizji Strzelców Pieszych w polsko-szwajcarskich stosunkach dyplomatycznych w latach 1940–1941”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace historyczne* 145, z. 3 (2018): 537–54.

Grodziski, Stanisław. „Przedmowa”. W: *Adam Vetulani 1901–1976. Materiały z Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 16 listopada 2001 r.*, 7–8. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, Archiwum Nauki PAN i PAU, 2005 [W służbie nauki, t. 10].

Leraczyk, Izabela. „Polish Auxiliary Forces and their Law Academic Scripts at the University Camp in Grangeneuve/Fribourg”. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica* 99 (2022): 137–51.

Malec, Jerzy. „Bibliografia prac Adama Vetulaniego za lata 1923–1973”. *Analecta Cracoviensia* 7 (1975): 203–21.

- Matyja, Mirosław. *Internowanie polskiej 2. Dywizji Strzelców Pieszych w Szwajcarii w latach 1940–1945 na podstawie V konwencji haskiej z 1907 roku*. Brzezina Łąka: Wydawnictwo Poligraf, 2013.
- Matyja, Mirosław. *Niespełnione nadzieje. Losy polskiej dywizji strzelców pieszych w latach 1940–1945*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013.
- Vetulani, Adam. *Bibliographie des études scientifiques publiées en Suisse par les internés militaires polonais*. Brougg: Imprimerie Effingerhof E. A., 1944.
- Vetulani, Jerzy. „We wspomnieniach syna”. W: *Adam Vetulani 1901–1976. Materiały z Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 16 listopada 2001 r.*, 73–80. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, Archiwum Nauki PAN i PAU, 2005 [W służbie nauki, t. 10].
- Zaniewska, Teresa. „Szkolnictwo polskie w Szwajcarii w czasie II wojny światowej”. *Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności* 6 (2004): 95–117.
- Żejmo, Marek. „Druga Dywizja Strzelców Pieszych gen. Prugar-Ketlinga internowana w Szwajcarii podczas II wojny światowej”. *Historia Slavorum Occidentis* 1, z. 6 (2014): 135–52.